

Kiindulópontok

A vizsgált terep – Ördögösfüzes

Ördögösfüzes az Erdélyi Mezőség északi peremének egyik legrégebbi magyar települése, a Mezőség északi kapuja. Nevét 1366-ban említik először. „Alsó-Füzes őslakosai magyarok voltak, mit igazolni látszik e falu magyar neve is, később azonban a birtokosok oláh lakosokkal népesítették be, úgyszintén a vele szomszédos Felső-Füzeset, mely valószínűleg 1703–11 közt pusztult el az itt keresztül vonuló elleneséges hadak dúlásai következtében.” (Kádár 1900: 490)

1. térkép. A Mezőség térképe

Forrás: <http://uo.hagyományokhaza.hu/terkep/o8.html>

A település a Füzes-patak völgyében fekszik, s a Kis-patak keresztezi. A község 7 km-re található Szamosújvártól és önálló közigazgatási egység, hozzátartozik: Füzesmikola (Nicula), Kisszék (Săcălaia), Bonc (Bonț). Ördöngösfüzes határai szomszédosak Szamosújvárral (Gherla), Szamosújvárnémetivel (Mintiu Gherlii) és Szépenyerűszentmártonnal (Sânărtin).

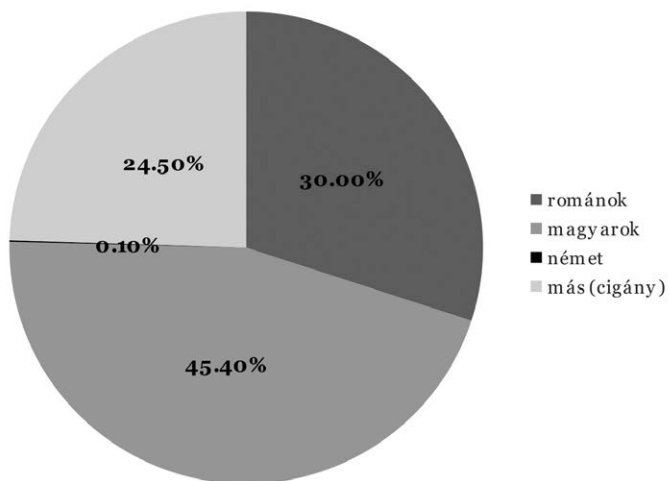
Etnikailag és felekezetiileg heterogén, hiszen magyarok, románok, cigányok lakják, akik reformátusok, katolikusok, ortodoxok vagy görögkatolikusok. Román kori templomát 1230-ban említik először.

A Román Statisztikai Hivatal 2002-es népszámlálása szerint Varga E. Árpád összesítette a népszámlálás adatait. A 2002-es adatok szerint az 1385 főből 416 román, 629 magyar, 1 német és 339 más nemzetiségű.² Felekezeti megoszlás szerint 723 ortodox, 614 református, 21 görögkatolikus és 27 más felekezeti személy élt a helységben. Az összesítés szerint, amelyre a fentiekben is hivatkoztam már, a település lakóinak 30%-a román nemzetiségű, a magyar lakosság aránya a falu összlakosságának megközelítőleg a fele (45,4%), a német lakosok aránya 0,1%, a cigányok és egyéb nemzetiségűek aránya 24,5%.

Egy 2005-ben zajlott kutatás³ adatai nyomán a nemzetiség és a felekezeti összetartozás között összefüggés fedezhető fel: az adatokat elemezve azt vesszük észre, hogy az össznépeességhez viszonyítva az ortodoxok aránya magasabb, mint a román nemzetiségűek aránya, ami azt jelenti, hogy a cigány lakosság többnyire ortodox. A cigányok másik része református, és körülbelül ennyi azon magyarok aránya is, akik görögkatolikusok, bár nagyobb részük román nemzetiségű. A pünkösdisták, baptista, adventisták aránya 1% körüli.

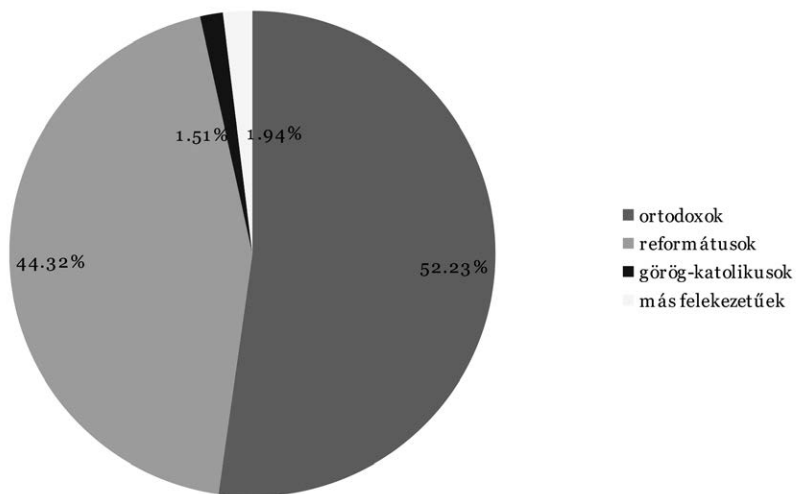
2 Szintén Varga E. Árpád aktualizálta az adatokat: népeessége 2011-ben összesen 1316 főből állt, melyből 529 magyar, 389 román, 317 cigány volt, és 81 személy nem nyilatkozott. (Varga E. Árpád 2002-től kiegészített adatsorai – Varga 2010.)

3 2005. július 5–19. között Kolozsváron és Ördöngösfüzesen, az Erasmus Intenzív Program keretében tábor rendeztek, amelyben hat egyetem működött közre: a Budapesti Corvinus Egyetem, a Szegedi Tudományegyetem, a Pécsi Tudományegyetem, az Universidad Autonoma de Barcelona, a Kolozsvári Babeş–Bolyai Egyetem és az Université Paris. A közel 100 fős csapatban tanárok és diákok dolgoztak, köztük szociológusok, antropológusok, pszichológusok. Módszereik között egyaránt megtalálhatóak voltak szociálpszichológiai, gazdasági és antropológiai megközelítések. (Forrás: <http://web.uni-corvinus.hu/antropologia/ordongos>.)

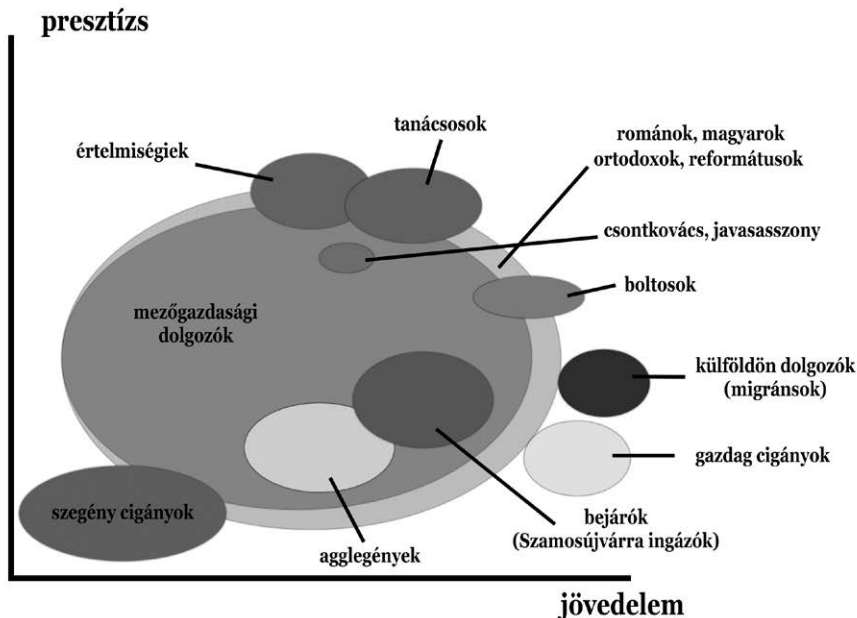
1. ábra. Ördöngösfüzes etnikai összetétele

Forrás: <http://web.uni-corvinus.hu/antropologia/ordongos>

2. ábra. Ördöngösfüzes felekezeti összetétele

Forrás: <http://web.uni-corvinus.hu/antropologia/ordongos>

3. ábra. Társadalmi csoportok Ördöngösfüzesen

Forrás: <http://web.uni-corvinus.hu/antropologia/ordongos>

A 3. ábra szerint a faluban két nagy etnikai és vallási alapon elkülönülő csoport lelhető fel, a magyar reformátusok és az ortodox románok. Az etnikai-vallási megoszlás mellett ott állnak a romák is, akiknek a különállósága a lakóterület használatában is megmutatkozik. Amíg a románok és a magyarok egyformán lakják be a falut, addig a romák a periférián laknak. Az itt élő romák helyzete azonban változóban van, ugyanis a külföldi vendégmunkának köszönhetően egyre inkább lehetőségük van a falu korábban magyar birtokban levő házainak a megvásárlására, így a gazdagabb romák a főút menti házakba is kezdenek beköltözni. (Vö: Fekete–Kónya–Ribas–Szűcs–Tamás–Eranus 2005.)

Egyéb társadalmi megosztási szempont a foglalkozás szerinti megoszlás. E tekintetben elmondható, hogy a füzesiek 47%-a dolgozik mezőgazdaságban, a többi 43% pedig vagy a városban vállal munkát, vagy külföldön tartózkodik, vagy értelmiségi (tanár, tanító, óvónő, közhivatalnok, könyvtáros stb.), vagy magánvállalkozást vezet a faluban. Sokan vannak olyanok is, akiknek a mezőgazdaság nem az egyetlen megélhetési forrásuk. Kereskedelemmel is foglalkoznak a faluban, így a boltosok egy része magyar, de vannak autószerelők és pékek is – ők a magánvállalkozásuk mellett mezőgazdasággal, állattartással is foglalkoznak. Ezeknek az adatoknak az alapján elmondható, hogy a falu lakói számára nem a mezőgazdaság az egyetlen megélhetési opció. A legtöbben állatot (tyúkot, disznót) tartanak a ház mellett, és földjeiknek egy részét is megdolgozzák, de mivel ezáltal nem tudnak megfelelő keresethez jutni, más foglalkozást is választanak.

Ördöngösfüzes a néprajzi szempontból gazdagnak mondható Mezőség egyik települése, ahol egyaránt megtaláljuk a hagyományos társadalmi struktúrákat az idősebb generációk emlékezetében, de a város közelsége miatt a modernizálódásra utaló jeleket is. Műveltségében fellelhetők a kultúra archaikusabbnak nevezhető rétegei, de a modernizálódás hatására megjelent változások is. Ugyanakkor etnikai sokszínűsége is figyelemre méltó: a románok, magyarok, cigányok kultúrája, akár csak más mezőségi falvakban, hosszú időn át együtt alakult, így elkerülhetlenné vált az egymásra hatás. Specifikumaként emelhetjük ki azt, hogy Szamosújvárhoz jóval közelebb fekszik, így a modernizáció itt hamarabb indult el, mint az Erdélyi Mezőség más, belső falvaiban.

A gyűjtésről

A gyűjtés 2008–2017 között zajlott, de mivel Szamosújváron élek, nagyon sok ördöngösfüzesi embert ismerek, és a gyűjtést megelőzően is sok lakodalomnak voltam a részt vevő megfigyelője. Emellett tanárként is sok ördöngösfüzesi diákot volt lehetőségem megismerni és tanítani, később pedig ezeknek életét is továbbkísérni. A rokonságomban szintén vannak ördöngösfüzesiek, ezért egyáltalán semmi idegenséget nem tapasztaltam, amikor a téma kutatásához kezdtem. Több ördöngösfüzesi származású gyerekkori barátnóm, barátom van, így korán beleláttam a közösség életébe. Amikor eldöntöttem, hogy a lakodalommal fogok foglalkozni, ezekből a meglévő erőforrásokból igyekeztem úgy válogatni, hogy a tudományos elvárásoknak megfeleljenek.

Célom az volt, hogy meglévő ismereteim mellett minél pontosabb képet kapjak a lakodalom szokásáról, ezért az interjúzás módszerével igyekeztem minél több adatközlőt is felkeresni. Strukturált kérdőíveket készítettem, de a terepen, az interjúk alatt igyekeztem rugalmasan viszonyulni akkor, amikor a témától vagy az én kérdéseimtől eltértek, ezért a félig strukturált interjúzás módszerét is alkalmaztam.

Munkámban Láposi Hajnal Éva helyi lakos, egyben barátnóm segített, aki egy kérdéskört érintően mindig kapcsolatba léptetett azokkal az adatközlőkkel, akiket a kérdés megválaszolásában a legalkalmasabbnak vélt. Hideg Anna, a falu népszerű énekes és mesemondója volt az, akivel az első interjúkat elkészítettem 2011-ben, az általa mondottak alapján indultam aztán további adatok felkutatása, leellenőrzése felé. Kezdetben az idősebb adatközlőket kerestem fel, így több egyéni és csoportos interjút is készítettem. Hajdú Ferenc, a falu legidősebb embere is egyik adatközlőm volt. 2011–2017 között 5 többórás interjút készítettem, összesen 12 adatközlővel beszélgettem el. Ezek közül 4 férfi és a többi nő volt, az interjúk pedig körülbelül 25 órát fednek le összesen. 2016–2017 között néhány magánbeszélgetést követően döntöttem úgy, hogy a fiatalabb generációtól kérdőíves módszerrel gyűjtök további adatokat, akik írásban válaszoltak kérdéseimre (6 ilyen részletesen kitöltött kérdőív készült el). Igyekeztem elsősorban azokat a fiatalokat megkeresni, ahol mindkét fél ördöngösfüzesi volt, de olyanok is kitöltötték a kérdőívet, ahol az egyik

fél más településről származik. Az interetnikus kapcsolatok vizsgálta céljából több román lakossal is beszélgettem, interjúút készítettem a falu román anyanyelvű hivatásos vőfélyével, a *staroste*val és két olyan nővel is, akik vegyesházasságot kötöttek.

Az interjúút és kérdőíves módszer mellett életem során legalább 10 ördögösfüzesi lakodalomnak voltam a részt vevő megfigyelője.

A falu református parókiáján megtalálhatóak az egyházi anyakönyvek, ezért a házassági anyakönyv adatait is feldolgoztam. Az anyakönyvek 1879-től tartalmaznak adatokat, én csak 1900-tól 2012-ig vizsgáltam ezeket. Az interjúút, a magánbeszélgetések és az ismerőseim hálójára révén igyekeztem olyan fényképeket is gyűjteni, amelyek dokumentálják a szokásokat. Összesen 1354 fotót gyűjtöttem, ezekből 100 körüli azoknak a fotóknak a száma, amelyek az első két periódusra vonatkoznak, és 1200 körüli az utolsó periódusra vonatkozó fényképeknek a száma. E fotók között található olyanok, amelyek csak egy-egy darabként illusztrálják a lakodalom valamely mozzanatát, de sorozatok is vannak, amelyek ugyanannak az adatközlőnek a privát fotóiból kerültek elő, és ugyanannak a lakodalomnak a különböző momentumait rögzítik. A mai lakodalmakra vonatkozó képek nagy része az esettanulmányban is szereplő adatközlőim digitális lakodalmi albumjának darabjai.

Később, az esettanulmányok megírása céljából a már felgyűjtött adatok alapján célirányosan csak azokat a személyeket kerestem fel, akikről az esettanulmányok készültek. Az 1990-es évektől napjainkig készült videofelvételek is segítettek a szokások jobb feltárásában. Az adatbázis elkészítésekor az egyházi anyakönyveket is kikértem a falu lelkészétől, a házassági anyakönyvet pedig beszkenelt változatban használtam az értelmezésben. A házasulandók anyakönyvének az ismerete is használható adatokat szolgáltatott, hiszen segített meghatározni a lakodalmak gyakoriságát, a házasulandók életkori sajátosságait, a lakodalomtartás napját.

Az esettanulmányban szereplő adatközlők kiválasztásakor arra törekedtem, hogy a három generáció lakodalmára nézve reprezentatív legyen az, aminek részletes bemutatására vállalkoztam.

Az etnográfia jól ismert módszerei mellett egy újabb, a digitális világ által kínált felület is segített az adatgyűjtésben.⁴ A Facebook közösségi oldal ma már a legidősebb generáció számára sem ismeretlen, de a középkorú korosztály ennek aktív használója is. Bár erre nem törekedtem különösebben, de ismerőseim között nagyon sok ördögösfüzesi lévén, szinte akaratomon kívül kaptam és kapom azokat az adatokat róluk, amiket meg kívánnak osztani a nyilvánossággal is. Mivel a lakodalom és lakodalmi fotók önreprezentációs formákká képesek válni, nagyon gyakran kerülnek fel ezekre a közösségi oldalakra. Ennek a csatornának

4 A digitális etnográfia fogalmát Balatonyi Judit amerikai mintákból kiindulva használja gyimesi kutatásai során. „A *Center of Digital Ethnography Studies* definíciója szerint a digitális etnográfia nem egy internetalapú etnográfia, sokkal inkább egy olyan kutatómódszertanról van szó, amely vagy a digitális eljárásokat vizsgálja, vagy éppen – és a saját, gyimesi digitális etnográfiai kutatásom szempontjából ez a lényeges – a digitális élet, élővilág újabb internetes formáival foglalkozik (lásd például *Digital Natives on Twitter*).” (Balatonyi 2017: 23)

a felhasználásával nem törekedtem módszeres vizsgálatokra, de mindenképpen segített a közösségről alkotott képem kialakításában.

Célok

Kutatásaim során arra törekedtem, hogy feltárjam és értelmezsem az ördöngösfüzesi lakodalom szerkezetében bekövetkezett változásokat, 1930-tól egészen napjainkig. Azt feltételeztem, hogy az átmeneti rítusok folyamatos változását ebben a faluban is elsősorban a nagyobb, gyökeresebb politikai, gazdasági, társadalmi, kulturális és mentális fordulatok idézték elő. Úgy vélem, hogy a világszerte ható makrofolyamatok (migráció, urbanizáció, globalizáció) ebben a mezőségi településben is a kultúra, a szokásvilág folyamatos és gyökeres átalakulását, modernizálódását és akkulturációját eredményezik.

Az ördöngösfüzesi lakodalom szerkezetét és funkcióit három időszakban (1930–1960, 1960–1990, 1990–2017) mutatom be. A három periódusban élő forgatókönyvek összehasonlítása és vizsgálata révén elsősorban arra keresem a választ, hogy bizonyos szokáselemek miért maradnak fenn, mások pedig miért tűnnek el. Másodsorban pedig azt elemzem, hogy az ördöngösfüzesi társadalomban milyen tényezők biztosították a lakodalomtartás fennmaradását, illetve annak igénye, társadalmi és kulturális kontextusa időben hogyan változott az 1930-as évektől kezdődően egészen napjainkig.

Elemzéseim során elsősorban csak egy mezőségi faluban, az Ördöngösfüzesen élő lakodalom forgatókönyvének, rítuselemeinek bemutatására és vizsgálatára összpontosítok. Egy helyi példa segítségével azt szeretném bemutatni, hogy a szokás elemei hogyan éltek, változtak a három időszakban, a kikéréstől egészen az új aszszony beavatásáig. Miközben a házasságkötéshez fűződő rítusok történeti változását vizsgálom, olyan kutatási és elemzési módszer kialakítására törekszem, mely új megvilágításba helyezi a lakodalmat, tovább árnyalja az átmeneti rítus fogalmát.

1. A kutatás első lépése az ördöngösfüzesi lakodalom általános vizsgálata volt elsősorban a résztvevő megfigyelés módszerével és interjúk készítésével.

2. Ezen az első fázison túllépve történt meg a három időszak elhatárolása, ugyanis az adatközlők által leírt lakodalmak között nagyfokú időbeli eltéréseket lehetett észlelni. Ez az elhatárolás történelmileg rögzített határok alapján történt: az 1930-as indulást az indokolja, hogy idáig nyúlik vissza az adatközlők emlékezete. Legidősebb adatközlőm 1921-ben született. Az 1960-as év a kollektivizálás szempontjából vált relevánssá, az 1990-es év pedig a rendszerváltást, a Ceaușescu-féle diktatórikus kormányzás végét jelezte.

3. A harmadik lépés a három időszak alaposabb vizsgálata lett, amelynek során a forgatókönyveket rögzítettem, megvizsgáltam a különböző szokáselemek sorrendjét, illetve ezeknek a konkrét lezajlását. Figyeltem a különböző kódokra, így az öltözködésre, a tárgyakra, a térre, az időre, az anyagi vonatkozásokra, a szexualitász kérdéseire stb. Három esettanulmány épült be a három időszak vizsgálatába,

ugyanis mindhárom korszakból kiválasztottam egy-egy relevánsnak ítélt mintát, amit részletesen leírtam, illetve a különböző variációkat ehhez viszonyítottam.

4. A forgatókönyvek összeállítását ezeknek az összehasonlítása követte. Itt kínálkoztam lehetőségként a változásvizsgálat módszere, amelynek során a különböző rítuselemek kiesésének, illetve beépülésének az okait kerestem a világgép, a gazdasági helyzet, a technika, a civilizációs színvonal változásában.

5. Ugyanakkor megvizsgáltam a forgatókönyvek különböző elemeinek változását is: a tér, az idő módosulását, a szerepeket, a tárgyakat, az öltözékeket, egyéb eszközöket, az ételeket, az anyagi vonatkozásokat, a szexualitáshoz való viszonyulás változását, illetve a média szerepének a beépülését a lakodalomba.

